

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА НА ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті узагальнено педагогічні погляди на виховання майбутнього вчителя музичного мистецтва Г. С. Левченка – заслуженого діяча мистецтв України, професора, завідувача кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, хорового диригента, композитора, фольклориста; розкрито ідеї митця щодо національно-патріотичного, морально-духовного, художньо-естетичного та трудового виховання студентства.

Ключові слова: Григорій Семенович Левченко; педагогічні погляди; майбутній учитель музичного мистецтва; національно-патріотичне виховання; морально-духовне виховання; художньо-естетичне виховання; трудове виховання.

Постановка проблеми. Процес розбудови суспільства доводить, що демократія можлива лише тоді, коли моральний і духовний рівень суспільства є досить високим. На жаль, в еру глобалізації відбувається підміна ідей, ідеалів, цінностей, смаків, що негативно впливає на молоде покоління через недостатню сформованість чіткої громадянської позиції та відсутність позитивних прикладів для наслідування. За таких умов постать викладача стає однією з провідних у формуванні високодуховної, гармонійно розвиненої особистості, здатної до національної самоідентифікації, до розуміння загальнолюдських, естетичних і моральних цінностей.

Вирішити нагальні завдання сучасної педагогічної теорії і практики може лише висококваліфікований педагог, який має стати прикладом для своїх учнів, що й актуалізує проблему вдосконалення процесу виховання майбутніх учителів різних спеціальностей, зокрема й учителів музичного мистецтва, у процесі професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи виховання майбутніх учителів музичного мистецтва

досліджували А. Козир, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.; проблеми національно-патріотичного виховання висвітлювали А. Бичко, Ю. Бондаренко, О. Вишневський, В. Кузь, О. Забужко, І. Надольний, Б. Цимбалістий, В. Янів, Я. Ярема, О. Ярмоленко та ін.; теоретико-методичні засади духовного виховання відображено у працях Л. Арчажнікової, Н. Ничкало, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Рудницької та ін.; питання морального виховання вивчали Г. Васянович, М. Горда, О. Денищик, С. Крук, О. Кузнецова, І. Ластовченко, Ю. Максимчук, В. Марчук та ін.; на важливості художньо-естетичного виховання наголошують І. Зязюн, Л. Коваль, Л. Масол, В. Орлов, О. Семашко, Т. Танько, Г. Шевченко, В. Шульгіна та ін.; взаємозв'язок естетичного та трудового виховання розглядають П. Атутова, Р. Гуревич, О. Коберник, В. Мадзігон, О. Мельник, Л. Оршанський, В. Сидоренко, В. Тименко, Д. Тхоржевський, С. Ящук та ін.

Віддані своїй справі люди, не покладаючи сил, продовжують формувати в майбутніх учителів не тільки професійні вміння, а й культивують високі моральні цінності, розкривають творчі здібності, впливають на становлення людини-громадянина. Одним із наших сучасників, відданих розбудові національної мистецько-педагогічної освіти, є заслужений працівник культури України, заслужений діяч мистецтв України, професор, завідувач кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка), хоровий диригент, композитор, фольклорист, педагог, незмінний керівник відомого в Україні та Європі українського народного хору «Калина» Полтавського педагогічного університету Григорій Семенович Левченко.

Багаторічна викладацька та творча діяльність педагога-митця відзначена численними нагородами, серед яких: орден Миколи Чудотворця за визначний вклад у примноження добра на землі (1997), орден «За заслуги» III ступеня (2009), Почесні грамоти Кабінету Міністрів України (1999), Міністерства культури і мистецтв України «За багаторічну плідну працю в галузі культури» (2004), відзнака Міністерства освіти і науки

України – знак «Петро Могила» (2007). Г. Левченко – лауреат Міжнародного відкритого Рейтингу популярності та якості «Золота фортуна» (2001), лауреат Полтавської міської премії імені В. Г. Короленка (2006) та Полтавської обласної премії імені Панаса Мирного (2007), багаторазовий лауреат мистецьких фестивалів і конкурсів. Ім'я Г. Левченка занесено до книги «Митці України» (1994), енциклопедичного довідника «Ім крила дала Пирятинщина» (2000), до книги «Імена України» (2002), до довідково-біографічного видання «Хто є хто на Полтавщині. Видатні земляки» (2004) та до біографічного довідника «International Who's Who in Musicians' Directory» (Cambridge: The International Biographical Center, 1996), що видається в Англії з 1936 року (Сулаєва, 2011, с. 78).

Життєвий і творчий шлях Г. Левченка висвітлювали в наукових і популярних статтях Л. Віценя, В. Гайдамака, В. Гірченко, Л. Гнатюк, Т. Голобородько, Н. Дем'янко, О. Лобач, Н. Сулаєва, Н. Павленко, Т. Пругло, М. Шевченко та ін. Проте на сьогодні немає системного наукового дослідження, предметом якого б стала багатовекторна музично-педагогічна діяльність знаного українського митця-педагога.

Мета статті – систематизувати педагогічні погляди Григорія Левченка на процес виховання майбутніх учителів музичного мистецтва.

Методи дослідження: загальнонаукові методи (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення), персонологічно-біографічний застосовувався для вивчення життєвого та творчого шляху педагога; порівняльно-зіставний дав змогу визначити загальне й особливе в педагогічних поглядах митця; контент-аналіз праць – реконструювати його педагогічні погляди на виховання майбутнього вчителя музичного мистецтва (ширше – майбутнього вчителя).

Виклад основного матеріалу. Г. Левченко починав свій творчий і викладацький шлях помічником керівника учнівського духового оркестру при ремісничому училищі (м. Ладан), згодом продовжив його на посадах: інспектора районного культурного відділу (м. Камінь-Каширськ); художнього керівника Полтавської швейної фабрики; викладача теоретичних дисциплін у дитячій

музичній школі; керівника Народного хору «Решетилівські вишивальниці»; керманіча Народного ансамблю «Горлиця» Палацу культури Полтавської бавовнопрядильної фабрики; керівника Народного хору Полтавського м'ясокомбінату «Барвінок»; очільника Народної самодіяльної хорової капели, а згодом – українського народного хору «Калина» ПНПУ імені В. Г. Короленка. Із 1979 року Григорій Семенович працює в педагогічному інституті (нині – ПНПУ імені В. Г. Короленка) на посадах художнього керівника українського народного хору «Калина», старшого викладача (1981-1987), доцента (1987-1992), професора (з 1992), завідувача кафедри музики і співів (1982-2004), завідувача кафедри музики (з 2011).

Упродовж непростого професійного шляху у Григорія Семеновича сформувалися педагогічні погляди, які нині потребують узагальнення, розкриття та детального вивчення для використання їх у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Г. Левченко вважає, що :

- провідним у підготовці майбутнього вчителя є національно-патріотичне виховання, важливим підґрунтям для якого є українська народна пісенна спадщина;
- народні пісня є й потужним джерелом для становлення морально-етичних норм поведінки молодого покоління;
- духовність майбутніх учителів музичного мистецтва визначається ставленням молоді особистості до рідного краю, його звичаїв і традицій, його культури;
- учитель не може вважатися досконалим, якщо його рівень художньо-естетичного розвитку та трудової вихованості не є високим.

Наявність цих якостей у випускників педагогічного вишу, на глибоке переконання Григорія Левченка, складає основу їхньої майбутньої професійної діяльності. Ефективності процесу формування таких особистісних якостей сприяє участь у художньо-творчих колективах національного спрямування на кшталт українського народного хору «Калина». Саме в умовах цього колективу Григорію Левченкові вдалося створити мистецько-освітній простір, у якому на основі реалізації його педагогічних підходів до виховання особистості сформувалася

велика кількість високопрофесійних, відданих справі й українському народові молодих людей. Багато його вихованців досягли вершин у найрізноманітніших сферах життя, чому завдячують саме настановам Учителя, про що часто пишуть у своїх спогадах і листах.

Упродовж значного періоду свого життя Г. Левченко торував свій мистецько-педагогічний шлях в умовах притискання українськості, нівелювання народності. Та все ж митцеві вдавалося в непростих умовах цілеспрямовано відстоювати і стверджувати ідеї національно-патріотичного виховання молодого покоління. Його діяльність напряду впливала на формування національної самоідентифікації, любові до Батьківщини, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, а також виховання у молодого покоління любові до національного мистецтва.

Григорій Семенович виділяє національно-патріотичне виховання майбутніх учителів як ключову ідеєю власного педагогічного світогляду. Він завжди закликає своїх вихованців не забувати про унікальні традиції та звичаї свого народу і реалізує ці ідеї у власній мистецько-педагогічній діяльності: «Працюючи художнім керівником українського народного хору «Калина», своїм завданням вважаю готувати не стільки співаків-професіоналів (та і специфіка роботи в самодіяльному колективі це унеможлиблює), скільки виховувати («ліпити») Громадян України, формувати Українську Націю» (Левченко, 2007, с. 16). Ці ідеї відображено у творах із репертуару хору «Калина», таких як: «Благословіння» (муз. О. Чухрая, сл. Б. Олійника), «Земле рідна моя» (муз. Г. Левченка, сл. М. Бойко), «Червона калина – Полтавська земля» (муз. і сл. Г. Левченка), «Ой у лузі червона калина» (муз. народна, сл. С. Чарнецького, Г. Труха), «Ой чого ти почорніло» (муз. А. Литвинова, сл. Т. Шевченка), арія Андрія з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського тощо.

Ще одним важливим завданням викладача педагогічного навчального закладу, на думку Григорія Левченка, є вплив на морально-етичне становлення майбутнього вчителя, адже саме на нього покладається відповідальність за формування загально-

людських моральних цінностей в учнів. Звичайно, процес їхнього формування має починатися ще в ранньому дитинстві та продовжуватися у школі. Водночас у художньо-творчому колективі закладу вищої педагогічної освіти відбувається концентроване сприймання та підтвердження цінності кожного позитивного вчинку особистості через призму народнопісенних зразків. Цей процес відбувається на основі багаторічних традицій виховання і впливає на збереження та примноження здобутків попередніх поколінь. Виховання в хорі, очолюваному Григорієм Левченком, має не примусовий характер, а ґрунтується на переконанні, привчанні та заохоченні.

Результатом такого виховання є висока здатність майбутнього вчителя – учасника художньо-творчого колективу до самоаналізу власних вчинків згідно з морально-етичними нормами, дослідження власних почуттів, цінностей і співвіднесення їх із загальноприйнятими нормами суспільства. Це змальовано в українських народних піснях, що входять до репертуару Українського народного хору «Калина», наприклад, «Ой давно, давно в матінки була» (любов до матері, тяжка розлука з нею), «На козака пригодонька» (материнська любов, почуття обов'язку сина перед батьками та вітчизною, вірне кохання та страждання від втрати рідної людини), «Ой у лузі, та ще й при березі» (співчуття, чуйність), «Весілля» (дотепність жартів, бажання добра), «Ой дуб на березу» (повага до старших), «Українська фантазія» (широта української душі, відвертість у людських стосунках, безпосередність і щирість) (Сулаєва, 2013, с. 338), «Ой гиля гусоньки на став» (взаємна приязнь і турбота один про одного), а також в авторських творах – муз. А. Пашкевича, сл. Д. Луценка «Мамина вишня», муз. І. Кириліної, сл. В. Цілого «Лелеча доля» (любов та повага до матері), муз. В. Захарченка, сл. Т. Шевченка «Вітре буйний», муз. і сл. Г. Левченка «Ой гай, мати, гай» (вірність у коханні, горе й туга за дорогою і близькою серцю людиною) тощо.

На думку Г. Левченка (2012), музичний твір – «це своєрідна морально-етична норма, вивірена досвідом поколінь, згусток мудрості й почуттів, викристалізований у словесно-музичній формі, аби передаватися з покоління в покоління як найбільший

скарб, код душі народу, запорука його гідного існування й безсмертя (с. 24).

При розгляді підвалин духовного виховання, Г. Левченко неодмінно звертається до аксіологічної сфери суспільства й окремої особистості. Як відомо, музичне мистецтво є одним із потужних інструментів формування у майбутніх учителів високих духовних цінностей. Недарма навіть в Античній Греції музика посідала особливе місце серед мистецтв і мала неабиякий вплив на розвиток суспільства в цілому. Григорій Семенович у вирішенні проблеми духовності майбутнього вчителя має на меті формування свідомості студентів через знання історії та культури свого народу, наприклад, через вивчення музичної творчості українських композиторів-класиків, твори яких є маловідомими широкому загалу. Також рівень духовності майбутнього учителя має стояти на підґрунті загальнолюдських цінностей, вважає митець. На його думку, не останнє місце у вихованні високодуховного учителя займає виконання релігійних творів. Серед репертуару хору «Калина» яскраво виділяються такі твори, як «Літургія» М. Леонтовича, «Богородице, Діво, радуйся» Я. Яциневича, «Святий Боже» Г. Давидовського, «Милість спокою» К. Стеценка (Левченко, Полторак, Шовкомуд, 1992, с. 70), «Многая літа» Д. Бортнянського, «Да исполнятся уста» А. Веделя, «Молитва за Україну» М. Лисенка, «Lacrimosa» В. А. Моцарта, «Не плач, Рахиле» (Сулаєва, 2013, с. 332-333), тощо. Свого часу колектив виступав із ними як у концертних залах, так і у храмах різних релігійних конфесій. При виконанні таких творів на хористів покладається особлива відповідальність, бо без розуміння ідейного змісту, величі, масштабності, смислу виконуваних творів вони не зможуть виразити художній образ, почуття, зміст, ідеї, закладені автором.

Відомо, що духовно збагачена людина здатна оволодіти більш різноманітною палітрою якостей, таких як: вдячність, співчуття, повага, порядність, відповідальність, справедливість, дисципліна, наполегливість, ерудованість, вимогливість, самоконтроль тощо. Г. Левченко акцентує увагу на цінності повсякденної поведінки, яка проявляється у ставленні до інших людей, до колективу, до суспільства, до Батьківщини, до праці та

до самої себе. Власне ці риси характеру і якості особистості вкрай необхідні майбутньому вчителю.

У процесі вдосконалення якості підготовки майбутнього вчителя та, зокрема, його духовної сфери великі потенційні можливості відкриваються у продуманій системі роботи у сфері музичного виховання (Левченко, Зикун, 1984, с. 15). Г. Левченко виділяє музику як найбільш впливовий вид мистецтва на емоційний розвиток особистості. Він зазначає, що вона прищеплює такі загальнолюдські цінності, як благородство, чуйність, доброта, людяність, щирість, милосердя, що є чи не найважливішими у вихованні майбутнього вчителя (Левченко, Лиманский, Зикун, 1994, с. 120).

Ідеї Г. Левченка щодо художньо-естетичного виховання ґрунтуються на донесенні до студентства важливості художнього самовиховання й самоосвіти впродовж усього життя, а також у формуванні довершених музичних смаків. Сприймання зразкових творів музичного, хореографічного, образотворчого мистецтв, безумовно, підвищує рівень художньо-естетичної вихованості, ерудиції, культури майбутнього вчителя, але найбільш цінним і дієвим компонентом процесу естетичного виховання є безпосередня мистецька діяльність, зокрема у творчому колективі. Педагог неодноразово підкреслював важливість формування правильних музичних смаків у студентів на основі щоденної, кропіткої мистецько-педагогічної взаємодії керівника художньо-творчого колективу та його учасників.

Зауважимо, що нам імпонує визначення сутності естетичного виховання відомого вітчизняного вченого С. Гончаренка (1997), який розглядав його як «складову частину виховного процесу, безпосередньо спрямовану на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини» (с. 119), відображення якого ми знаходимо і в педагогічних поглядах Г. Левченка.

Сьогодні формування цих якостей, зазначає Г. Левченко, стає неможливим, бо в соціокультурному просторі панує псевдомистецтво, яке не тільки не підвищує рівень культури

молодого покоління, а спотворює світосприйняття та перешкоджає вдосконаленню моральних якостей особистості, збіднює гаму її почуттів і емоцій, дискримінує культуру та національну самосвідомість. Митець вбачає вирішення цієї проблеми в залученні молоді до виконання неперевершених за красою та глибиною світовідчуття творів музичного мистецтва України. Уже понад 40 років результативність виховання народною піснею спостерігається в хорі «Калина», де більшість учасників є представниками студентської молоді.

Не тільки хорова музика відіграє важливу роль у вихованні молодого покоління, зауважує Г. Левченко. Велике значення мають інструментальні твори вітчизняних («Пливе човен» в обр. С. Баштана, «Ватра» в обр. В. Матвійчука, «Метелиця» А. Шалаєва, «Концертна п'єса» С. Коняєва, «Запорізький марш» Є. Гуцала) і зарубіжних композиторів («Самотній пастух» Дж. Ласта, «Чардаш» В. Монті), а також музично-хореографічні композиції («Кружало», «Грабарівська полька», «Ой на горі калина» тощо), за допомогою яких калиняни розширюють свій мистецький кругозір. Виконання, наприклад, хорової версії Концерту для фортепіано з оркестром С. Шевченка (учителя Г. Левченка) посідає окреме місце в репертуарі колективу і дає змогу опанувати студентам твори високої складності, незважаючи на те, що музичної освіти багато студентів не мають.

Г. Левченко постійно підкреслює, що офіційна заборона пропаганди псевдокультурних витворів не дасть бажаних результатів. Доцільніше протиставляти бездуховній продукції найкращі зразки народного мистецтва, навчити молоде покоління бути його творцем. Зрозуміло, що цю копітку роботу треба починати з наймолодшого віку – дитячого садочка та початкової школи. Її ефективність залежить від підготовки кваліфікованих кадрів – вихователів і вчителів. І не лише викладачів музичного, образотворчого мистецтва чи хореографії, а й учителів з усіх спеціальностей – фізики, хімії, історії, а особливо мови та літератури, – які змогли б активно долучитися до процесу художньо-естетичного виховання дітей і молоді. Одного бажання замало, наголошує досвідчений педагог, потрібні певні знання та відповідні практичні навички. Отже, на часі вдосконалення

художньо-естетичного виховання студентів – майбутніх вихователів і вчителів (Левченко, 1999, с. 187).

Погляди Г. Левченка на трудове виховання ґрунтуються на традиційних морально-етичних нормах. Одним із провідних методів, на його думку, є власний приклад працелюбності та неймовірної працездатності вчителя. Характеризуючи заняття Григорія Семеновича зі студентами, неможливо не відзначити високий рівень дисципліни та неприпустимість запізнь як прояв взаємоповаги. Варто відзначити поважне ставлення студентів до спільної справи, їхню неймовірну віддачу при виконанні твору на заняттях із хорового класу, ефективну взаємодію між учасниками колективу – усі ці якості Учитель натхненно плекає в душах своїх студентів і хористів. Результатом такого виховання є високий рівень трудової вихованості молодих людей, яку вони демонструють і поза межами аудиторних занять.

Висновки. Отже, педагогічні погляди Г. Левченка на виховання майбутніх учителів музичного мистецтва характеризуються не лише підготовкою висококваліфікованих вузькопрофільних фахівців, а вихованням у них широкого спектру загальнолюдських цінностей і якостей, серед яких – національно-патріотична свідомість; високий рівень сформованості морально-духовної сфери особистості; розвиток художньо-естетичних почуттів, смаків, суджень, здібностей особистості та здатності протистояти агресії псевдомистецтва; а також трудова вихованість студентства. Ідеї Г. Левченка ґрунтуються на тісному зв'язку освіти та культури як умови виховання учителя-патріота, учителя-громадянина, учителя-митця – Учителя з великої літери.

Перспективи подальших досліджень – визначити сутність, напрями, види й особливості мистецько-педагогічної діяльності Г. Левченка в контексті розвитку вітчизняної та регіональної мистецької освіти та культури.

Список використаної літератури

- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
- Левченко, Г. С. (2012.). З досвіду організації неформальної мистецької освіти в українському народному хорі «Жалина». *Імідж сучасного педагога*, 4(123), 24-27.
- Левченко Г. С. (1999). Перебудова естетичного виховання студентів педагогічних навчальних закладів. В *Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. М. Верховинця*. (с. 186-189). Полтава.

- Левченко, Г. С. (2007). *Спогади, роздуми, погляди, поради. Художньо-методичні нариси*. Полтава: Форміка.
- Левченко, Г. С., & Зикун, Н. М. (1984). Идейно-нравственное воспитание будущего учителя начальных классов и музыки в учебной и во внеаудиторной работе. В *Совершенствование подготовки учителя начальных классов с дополнительной специальностью музыка (ИЗО)*. (с. 14-15). Минск.
- Левченко, Г. С., Лиманский, П. Т., & Зикун, Н. М. (1994). Использование национальной музыкальной культуры в профессиональной подготовке учителя. В *Актуальные проблемы начальной школы: Международный сборник научно-методических статей*. (с. 120-124). Полтава.
- Левченко, Г. С., Полторац, Н. І., & Шовкомуд, О. О. (1992). Использование национальной музыкальной культуры в профессиональной подготовке учителя. В *Духовна традиція в духовному відродженні України: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (с. 70-71). Полтава.
- Сулаєва, Н. (2011). Аксіологічні виміри педагогічної діяльності Г. Левченка в українському народному хорі «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. *Молодь і ринок*, 9, 77-81. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18
- Сулаєва, Н. (2013). *Підготовка учителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Yuliia Komysan

HRYHORII LEVCHENKO'S PEDAGOGICAL VIEWS ON THE FUTURE TEACHERS OF MUSIC EDUCATION

The paper summarizes pedagogical views on the education of future music teachers by Hryhorii Semenovych Levchenko, who is an Honored Artist of Ukraine, Professor, Head of the Department of Music of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, a choral conductor, a composer, a folklorist. It is determined that H. Levchenko's pedagogical views on the education of future teachers are characterized not only by the training of highly qualified narrow-profile specialists but also by the education of a wide range of universal values and qualities. It is proved that the leading place in the teacher and artist's pedagogical concept belongs to the national-patriotic education of students, which involves the development of national consciousness and self-identification, love for the Motherland, readiness to fulfill a civic duty to protect national interests, integrity, independence of Ukraine and love to national art, its customs, traditions, and culture. It was found that the teacher emphasized the need to form a moral and spiritual sphere of personality, which is based on universal values; took care of the development of artistic and aesthetic feelings, tastes, judgments, abilities of the individual and the ability to resist the aggression of pseudo-art; stressed the importance of labor education of future professionals, which is aimed at the formation of discipline, diligence, determination, endurance, responsibility for the common cause, the ability to work in a team. It is determined that a powerful source of education of the future teacher of music art (more broadly - the future teacher) is a folk song, artistic and practical activities in artistic and creative groups, and the example of the teacher (mentor).

Keywords: *Hryhorii Semenovych Levchenko; pedagogical views; future music teacher; national-patriotic education; moral and spiritual education; artistic and aesthetic education; labor education.*

References

- Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Levchenko H. S. (1999). Perebudova estetychnoho vykhovannia studentiv pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Restructuring of aesthetic education of students of pedagogical educational institutions]. In *Formuvannia natsionalnoi kultury molodi zasobamy narodnoho mystetstva u konteksti tvorchoi spadshchyny V. M. Verkhovyntsia*. (p. 186-189). Poltava [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S., & Zikun, N. M. (1984). Idejno-nravstvennoe vospitanie budushhego uchitelja nachalnyh klassov i muzyki v uchebnoj i vo vneauditornoj rabote [Ideological and moral education of the future primary school teacher and music teacher in academic and extracurricular work]. In *Sovershenstvovanie podgotovki uchitelja nachalnyh klassov s dopolnitelnoj specialnostju muzyka (IZO)*. (p. 14-15). Minsk [in Russian].
- Levchenko, H. S., Limanskij, P. T., & Zikun, N. M. (1994). Ispolzovanie nacionalnoj muzykalnoj kultury v professionalnoj podgotovke uchitelja [The use of national musical culture in the professional training of teachers]. In *Aktualnye problemy nachalnoj shkoly: Mezhdunarodnyj sbornik nauchno-metodicheskikh statej*. (p. 120-124). Poltava [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S., Poltorak, N. I., & Shovkomud, O. O. (1992). Ispolzovanie nacionalnoj muzykalnoj kultury v professionalnoj podgotovke uchitelja [The use of national musical culture in teacher training]. In *Dukhovna tradytsiia v dukhovnomu vidrozhenni Ukrainy: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf.*(p. 70-71). Poltava [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (2007). *Spohady, rozdumy, pohliady, porady [Memories, thoughts, views, advice]*. Khudozhno-metodychni narysy [Artistic and methodical essays]. Poltava: Formika [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (2012.). Z dosvidu orhanizatsii neformalnoi mystetskoj osvity v ukrainskomu narodnomu khori “Kalyna” [From the experience of organizing non-formal art education in the Ukrainian folk choir “Kalyna”]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 4(123), 24-27 [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. (2011). Aksiolohichni vymiry pedahohichnoi diialnosti H. Levchenka v ukrainskomu narodnomu khori “Kalyna” Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Axiological dimensions of G. Levchenko's pedagogical activity in the Ukrainian folk choir “Kalyna” of Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko]. *Molod i rynek*, 9, 77-81. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18 [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. (2013). *Pidhotovka uchytelia v pedahohichnomu prostori neformalnoi mystetskoj osvity [Teacher training in the pedagogical space of non-formal art education]*. Poltava: PNPУ imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

Одержано 06.10.2020 р.